

A Marshall-terv hatása az olasz gazdaságra

1. AZ OLASZ GAZDASÁG ÁLTALÁNOS ÉS VÁZLATOS JELLEMZÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAKIG

Az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején kibontakozó olasz fellendülést gazdasági csodaként emlegetik mind a mai napig. A következőkben arról lesz szó, hogy a Marshall-terv mennyiben járult hozzá ehhez a kiugró eredményhez. Kivitelezésében mennyire alkalmazkodtak az olasz ipari hagyományokhoz és gazdasági tendenciákhoz, milyen gazdaságpolitikai irányvonalat követtek, és valójában a Marshall-segély milyen mértékű konkrét anyagi támaszt jelentett.¹

Olaszország már Itália egyesítése óta súlyos és sajátos gazdasági problémákkal küszködött. 1860-ban az egy főre eső bruttó nemzeti termék az európai átlag alá süllyedt, és alig haladta meg az angol színvonal felét. Ehhez társult, hogy az ország népsűrűsége a negyedik legmagasabb volt Európában, ráadásul még a XIX. század közepén is 75–80%-os volt az analfabetizmus, elsősorban a déli részeket sújtva. A nyomor elől menekülve 1861–1910 között a lakosság 20%-a vándorolt ki. A kivándorlás eltérő mértékben ugyan, de korszakunk folyamán mindvégig fontos szerepet játszik, és az olasz láthatatlan nemzeti jövedelem egyik fontos tételét adják az emigránsok pénzküldeményei.² Emellett óriási gondot jelentett az északi és déli területek közötti fejlődésbeli különbség, melynek eredete még a középkorra nyúlik vissza. Dél-Olaszországban a mezőgazdaság volt a fő jövedelemforrás, de még ez a szektor is rendkívül elmaradott volt a korabeli európai átlaghoz viszonyítva. 1910-ben nagy területen két- vagy háromnyomásos művelésben gazdálkodtak, faekével szántottak és sarlóval arattak.³ Ebből kifolyólag az olasz költségvetésre nagy terhet rótt egészen az 1950-es évek elejéig, hogy az ország kenyérgabonából jelentős importra szorult. Az észak-olasz területek nemcsak mezőgazdaságilag voltak fejlettebbek, de az ipar 80%-a is a Pó és vidéke köré települt, a Genova–Torinó–Milánó háromszögbe. A legfontosabb ipari ágazatok a vas-

¹ Dolgozatomat korabeli angol és olasz nyelvű forrásokra, jelentésekre és kimutatásokra alapoztam. Az iratok korlátozott hozzáférhetősége miatt csak a terv első két évét vizsgálom, de semmi nem indokolja, hogy a felvázolt tendenciák megváltozásától kellene tartani a terv utolsó két évében. Ezért a következtetések az egész korszakra vonatkoznak.

² Vö. Berend T. Iván–Ránki György: Európa gazdaságtörténete a XIX. századba

³ Az adatok az olasz parlament indítványára 1908–1910-ben készült felmérésből származnak.

és fémipar, vegyipar, gépipar és textilipar (pamut, selyem, gyapjú). Már a századfordulón fejlődésnek indultak olyan újdonságnak számító szektorok, mint az autógyártás, ill. a villamosági gépgyártás. Az ipar gyors növekedését hátráltatta, hogy Olaszország a fontos energiahordozók tekintetében importra szorult. Az első világháború után a fasiszta gazdaságpolitika és a nagy gazdasági világválság következtében az állami tulajdon és részvétel számottevően nőtt az iparban, ami a későbbiekben szintén problémákat okozott. Az ideológiának alárendelt népesedéspolitikája pedig súlyosbította az egyébként is túlnépesedett ország foglalkoztatási nehézségeit.

A második világháborúban Olaszország is tetemes kárt szenvedett. Elpusztult az összes háború előtti lakóhelyiségek megközelítőleg 10%-a. A közúthálózat siralmas állapotban volt, 8000 hidat bombáztak le vagy robbantottak fel. A vasúti felszerelésnek kb. 40%-a vált használhatatlanná. Az elektromos vezetékek 80%-a tönkrement. Az ipari veszteségeket enyhítette, hogy a fejlett északi területek viszonylag kevés kárt szenvedtek, mivel a Salói Köztársaság idején a németek, később pedig az olasz partizánok védték a fontos üzemeket, ipartelepeket. A mezőgazdaság teljes vesztesége megközelítette az 5,5 milliárd USA dollárt (550 milliárd líra)⁴, elpusztult az állatállomány és a mezőgazdasági gépek jó része. Összesen a háborús károk értéke elérte „az olasz háború előtti nemzeti jövedelem majdnem kétszeresét”.⁵ A helyzetet tovább rontotta az, hogy megszakadtak a hagyományos kereskedelmi kapcsolatok, például a volt gyarmatokra irányuló export teljesen megszűnt, míg a kelet-európai kereskedelmi forgalom a háború előtti szintnek mintegy a felére csökkent 1947-re.

A korabeli olasz közgazdászok többféle megoldást kínáltak a nehéz helyzetre. 1945 decemberében a kereszténydemokrata Alcide de Gasperi megalapította első kormányát, amelyben a pénzügyi tárcát a kitűnő hírnévnek örvendő Epicarmo Corbino kapta. Corbino a „laissez faire” híve volt. Liberális elképzeléseivel nem állt egyedül az olasz politikai életben, hiszen a fasiszmus idején háttérbe szorított, a túlzott állami szerepvállalást és protekcionizmust helytelenítő nézetet valló közgazdászoknak csak a háború után nyílt lehetőségük a gazdaságpolitika befolyásolására. Ezen kívül a következő érvek is a „laissez faire” mellett szóltak: az olaszok individualizmusa, az idegen uralom miatt kialakult ellenszenv az állami szervekkel szemben, a fasiszmus alatt megtapasztalt túlközpontosított gazdaság torzulásainak (alacsony hatékonyság, korrupció, stb.) kiküszöbölése.

A liberális gazdaságpolitika azonban viszonylag rendezett jogi háttérrel, a háttérben meghúzódó, de jól működő állami apparátust igényel, mert egyébként könnyen káoszba torkollhat a szabadság. Ezek a feltételek nem voltak kellő mértékben adottak, virágzott a feketekereskedelem, rossz volt a közbiztonság, ráadásul az állami túlköltekezés, a túl liberális hitelpolitika eredményeként 1947 tavaszára szinte ellenőrizhetetlenné vált a meglódult infláció. Ezzel együtt a Confindustria, az olasz Gyáriparosok Országos Szövetsége támogatta Corbino politikáját.

A hivatalos gazdaságpolitikával ellentétes nézetet képviselt az Olasz Kommunista Párt (OKP) és az ún. dirigisták. Ez a csoport a fokozottabb állami szerepvállalást, a hosszú távú és középtávú tervezést szorgalmazta. 1947-ig az OKP részt vett a kormányban, ezért a viták

⁴ 1 USA dollár = 100 líra érték, In: Bruno Foa: Monetary Reconstruction in Italy, King's Crown Press, New York, 1949.

⁵ Bruno Foa id. mű, 17. o.

konkrét következményekkel jártak, és nemcsak elvi síkon jelentettek problémát. A kialakult helyzet nyomán a gazdaságpolitika a pillanatnyi erőviszonyoktól függött, nem volt kiszámítható, hosszú távú tervezés, a felmerülő gondokra napi kompromisszumokkal reagáltak. Ezzel együtt az OKP részvétele a kormányban szükséges és hasznos volt, mivel nagy befolyással volt a földműves és a munkás szakszervezetekre.

A megoldást a két irányvonal (dirigizmus, liberalizmus) ötvözte jelentette. Ezt szorgalmazták a Marshall-terv beindítást megelőző felmérések, tanulmányok szerzői is.⁶ Mielőtt azonban bármiféle hosszú távú gazdaságfejlesztési terv megvalósulhatott volna, rendezni kellett az ország meglehetősen zilált pénzügyi helyzetét. Az állam 9,06 milliárd dollár államadósságot és siralmas költségvetési állapotot örökölt a háborúból. Az 1944–45-ös pénzügyi évben a bevételek a kiadások 15%-át, 1945–46-ban 37%-át, 1946–47-ben 52%-át fedezték. A hatalmas deficitnek oka egyrészt a visszaesett termelés, másrészt a rossz adózási fegyelem. Ráadásul a kiadásokat növelte a háborús rokkantaknak, árváknak és a munkanélkülieknek folyósított szociális juttatások összege is. Szintén az államra nehezedtek az újjáépítés költségei.

Az egyébként is kusza olasz pénzügyi helyzetet tovább bonyolította a kettős, majd többszörös valutaárfolyam bevezetése, ill. kialakulása is. 1945-ben a szövetségesek 1 dollár = 100 lírában állapították meg az olasz nemzeti valuta árfolyamát. Ez azonban rövid időn belül irreálissá vált az áruhiány és a már tárgyalt egyéb tényezők által gerjesztett infláció miatt. Óriási különbségek alakultak ki a hazai és a világpiacon árközött. A magas költségek miatt az 1 dollár = 100 líra árfolyam mellett veszteségesé vált az export, ezért kettős árfolyamot vezettek be. A hivatalos árfolyamot (1 \$ = 100 líra) használták a turizmusban, az emigránsok átutalásainál, és ezen az árfolyamon átszámolva térítette meg az USA az olasz államnak az amerikai megszállással járó költségeket. A kereskedelmi árfolyamot (1 \$ = 225 líra) az exportáló cégek használták. A hivatalos és a kereskedelmi árfolyam közti különbséget (125 líra) a Külkereskedelmi Intézeti térítette meg az exportálóknak.⁷ Emellett az exportárfolyamok az aktuális kereslet-kínálati erőviszonyok alapján is változtak. Szintén más és más árfolyam szerint számoltak a Clearing-zóna egyes területein a különböző kereskedelmi és pénzügyi megállapodások alapján. A viszonyok tisztázásához közelíteni kellett egymáshoz a hivatalos és a piaci árfolyamokat. Ennek két módja lehetséges. Az egyik, hogy leértékelik a lírát, ez serkentőleg hatott volna az exportra, de fokozta volna az inflációt is. A másik, hogy növelik az importot a hazai árak letörése érdekében. Prof. Giovanni Demaria, korabeli neves közgazdász szerint a kereskedelem liberalizálása jelenthet megoldást, mert csak így tudják megállapítani a líra igazi értékét. Dr. Maulio Masi gazdasági szakértő viszont óvott ettől a lépéstől, mondván, hogy az arany és a külföldi valuta hiánya miatt a szabad kereskedelem kiszámíthatatlan következményekkel járna. Végül az „50%-os szabad átváltási” törvénnyel rendezték a helyzetet. Ez azt jelentette, hogy a külkereskedelemmel foglalkozó cégek a vásárolt vagy eladott áruk értékének a felét a hivatalos, felét az aktuális világpiacon árfolyamon számolhatták el.

⁶ Vö.: Bruno Foa: id. mű, II „Country Study” sull’Italia, in: Documenti sul Piano Marshall nel primo anno di attuazione, Milánó, 1949.

⁷ Foreign Exchange Institute, In: Bruno Foa: id. mű. Sajnos az intézet nevét olaszul nem találtam meg.

A helytelen gazdaságpolitika, az állami deficit és az áruhiány okozta infláció 1946 végére már veszélyes mértéket öltött. 1946 decemberében 1 dollár 528 lírát, 1947 májusában pedig 909 lírát ért. Eközben 1946. december 31. és 1947. március vége között a kölcsönök és hitelek összege 78,5 milliárd lírával (0,78 milliárd USA dollár), azaz 18%-kal nőtt, míg a betétek 82,8 milliárddal (0,828 milliárd \$), azaz 11,8%-kal emelkedtek. Tehát az országban túlköltekezés folyt. Ebben a helyzetben határozott intézkedésekre volt szükség. Ezek meg-
tételére Luigi Einaudinak, az Olasz Nemzeti Bank vezérigazgatójának a nevéhez fűződik.

Az infláció csökkentésének egyik módja, hogy kivonjuk a forgalomból a pénzmennyiség egy részét. 1947. augusztus 22-én a következő kormányrendeletek születtek:

a) Minden bankot kötelezték, hogy helyezze letétbe összes betéteinek 15%-át, az Olasz Nemzeti Bankban. Ez a rendelet 1947. szeptember 30-án lépett életbe.

b) 1947. október 1-jei hatállyal a letétbe helyezendő összeget az összes betétek 25%-ára emelték.

Az intézkedések eredményeként 1947 utolsó negyedévében megfordult a folyamat, a bankbetétek 7,2%-kal, a kölcsönök és hitelek viszont csak 4,8%-kal emelkedtek. A deflációs folyamatnak kellemetlen hatásai is voltak. Sikertült ugyan az árakat stabilizálni, és ezáltal a gazdaságot kiszámíthatóbbá tenni, lehetőséget nyújtva a hosszú távú tervezésre, de ezzel együtt a szigorú hitelpolitika nehéz helyzetbe hozta a vállalatokat. Sokan dollár- és aranytartalékaik felhasználására kényszerültek. A termelés számottevően csökkent, a külföldi befektetők egy része kivonta tőkéjét az országból.

Összefoglalva, a hitelszigorítás a gazdaság stabilitása szempontjából elkerülhetetlen volt és negatív hatásait (ipari visszaesés) az ország másfél-két éven belül kiheverte.

II. A MARSHALL-TERV ELSŐ KÉT ÉVE OLASZORSZÁGBAN (1948. ÁPRILIS 1-JÉTŐL 1950. JÚNIUS 30-IG)

Olaszország az igényelt összegeket a Paul Hoffman vezette Gazdasági Együttműködés Igazgatóságán (Economic Cooperation Administration) keresztül kaphatta meg. Ez a testület hangolta össze az európai országok és az USA érdekeit, ezért minden résztvevő államnak egyeztetnie kellett az igazgatósággal, mielőtt az átutalt összegeket bármire is felhasználhatta volna. Ezzel párhuzamosan létrejött a felhasználó országokat tömörítő Európai Gazdasági Együttműködés szervezete. A pénz egy része segély formájában érkezett, de minden beruháznál csak a költségek felét lehetett belőle fedezni, a másik felét a felhasználó országnak kellett biztosítania. A pénz egy kisebb részét hitel formájában kapták, egy másik részét pedig ún. „conditional aid”-ként, ami azt jelentette, hogy a fogadó ország csak akkor kapja meg a kért összeget, ha kötelezi magát, hogy más résztvevő államoknak olyan árut ad el, amilyenre szükségük van, és elfogadja nemzeti valutájukat fizetőeszközként. A Marshall-terv részét képezték az ún. „counterpart” alapok. Ezek lényege, hogy az USA által finanszírozott import nem közvetlenül a fogyasztókhoz került, hanem a támogatott kormányok, jelen esetben az olasz kormány adta el a hazai piacon, és az így szerzett bevételt fordíthatták fejlesztésre. Tulajdonképpen nem pénzt kaptak, hanem eladható árut. Olaszor-

szágban a hasznosítás első két évében (1948–1950) a Marshall-segélyből 1057,9 millió USA dollárt költöttek el.

Az olasz mezőgazdaság elmaradott szerkezetét a második világháború végéig megőrizte. Ez egyrészt az aránytalan birtokszerkezetben nyilvánult meg: a megművelhető föld 37%-a 5 millió kispaszst kezén volt félhektáros parcellákban, a 37% 520 nagybirtokos kezén volt, több mint 1000 hektáros birtoktestekben. A maradék 26%-ot pedig 100 hektár feletti birtokok tették ki. A nagy népsűrűség miatt a földosztás állandóan napirenden volt korszakunkban. Bár gazdaságilag a földosztás visszalépést jelentett, a politikusok nem merték figyelmen kívül hagyni ezt az igényt a nagy társadalmi nyomás miatt. Végül 1950-ben lépett életbe a „la legge della Regione Siciliana” törvény, amely egész Szicíliában elrendelte a földosztást, enyhítve a feszültséget a legkritikusabb körzetekben. Hosszútávon a reform nem volt sikeres, mert bár némileg csökkentette a munkanélküliséget, a modernebb gazdálkodási technológiák elterjedését nem segítette elő, mivel a földreformot nem kapcsolták össze oktatási programmal, illetve a kisbirtok nem felel meg a modern gépesített technológiák számára. Ennek következtében az 1960-as évekre a mezőgazdaság fejlődése elmaradt az iparétól.

Ez eddig felvázolt hiányosságok mellett az olasz mezőgazdaság alacsony színvonalát jelzi, hogy 1945 után az olasz keresőképes lakosság megközelítőleg 42%-a⁸ élt a földből. (Ugyanez az arány Anglia és Wales területén 6,2%.) Tovább rontotta a helyzetet az, hogy fejletlen tenyésztési és művelési eljárásokat alkalmaztak, így Olaszország még 1938-ban sem volt önellátó alapélelmiszerekből. A háború utáni években tovább csökkent a termelés.

1. TÁBLÁZAT⁹: A fő terményekkel bevetett terület aránya, ill. a fő terményekből előállított mennyiség (1947–1948) (1936–1939 = 100)

Termény	Mennyiség		Terület	
	1947	1948	1947	1948
Kenyérgabona	75	89	91	94
Kukorica	74	88	89	90
Egyéb gabonafélék	80	97	117	116
Burgonya	103	114	104	99
Cukorrépa	67	89	82	84
Oliva	122	48	–	–

1950-re sikerült elérni a háború előtti termelési szintet a legfontosabb terményekből: gabona, szárazhüvelyesek, ill. az állatállomány és tejtermékek. A népesség-, illetve a fogyasztásnövekedés következménye, hogy ennek ellenére is jelentős importra volt szükség kenyérgabonából. 1949/50-ben 21%-át, 1950/51-ben 24%-át fedezi a behozatal a teljes

⁸ Mivel eltérő adatokat találtam (47,7% in: Thomas, Ivor M.P.: The problem of Italy. An economic survey; 36% in: Storia d'Italia, Torino Einaudi 1976), a két értéket összeadtam és átlagot vontam belőlük

⁹ Lásd a táblázatjegyzéket!

fogyasztásnak. Ezzel szemben a lecsökkent fogyasztás tette lehetővé, hogy a viszonylag alacsony termelési szint ellenére gyümölcsökből, zöldségekből és burgonyából még exportra is jutott. Bár mindent összevéve az élelmiszerimport csökkent, jelezve a mezőgazdaság erősödését, viszont a termelékenység nem javult 1938-hoz képest, mivel a termésmennyiségeket közel azonos nagyságú területek megművelésével érték el.

2. TÁBLÁZAT: *Terményenként megművelt terület (1000 hektárban)*

Megművelt terület	Háború előtt	1947	1948	1949
A. Kenyér gabona	5194	4756	4905	5002
Takarmány gabona	2075	2018	2042	2034
Rizs	146	132	142	134
Összes gabonafajta	7415	6906	7089	7170
B. Burgonya	421	418	406	390
Cukorrépa	126	110	113	121
Olajos magvak	8	42	36	35
Dohány	33	59	58	59
Gyapot	23	18	15	17

Olaszországban a háború előtt az összes műtrágyatípusból 299 metric tonnát¹⁰ értékesítettek a hazai piacon. Ugyanez az arány 1950/51-ben 175 és 505 metric tonna volt. Az előállítás csökkenése az ipar gyengeségét a fogyasztás növekedése a mezőgazdaság modernizálódását jelzi. A biztató tendenciára utal az is, hogy a gazdaságokban használt traktorok száma 938 és 1950 között 78%-kal emelkedett.

A Marshall-terv keretében tudatosan fejlesztették a mezőgazdaságot. Az ún. líraalpból (a „counterpart fund” olaszországi megfelelője) jelentős összeget fordítottak erre a célra. 1950. június 3-ig összesen 55,167 millió lírát, azaz 88,3 millió USA dollárt költöttek a mezőgazdaságra a következő eloszlásban:

3. TÁBLÁZAT: *A líraalpból a mezőgazdaságra fordított összegek 1950. június 1-jei állás szerint (milliárd líra)*

Projekt	Összeg	teljes % -a
Mocsárlecsapolás és öntözés	33,49	61,3
Talajjavítási hozzájárulás	11,50	21,0
Hozzájárulások a 31. számú törvény alapján	4,50	8,2
Mezőgazdasági kutatások	1,40	2,4
Állat és felszerelés vásárlása	0,78	1,4
Általános kiadások	0,90	1,6
Állatállomány	0,80	1,5

¹⁰ 1 metric tonna = 1000 kg

Mezőgazdasági termékek feldolgozása	1,00	1,8
Növényvédelem	1,30	2,4

Az összeg 82,3%-át mocsárlecsapolásra, öntözésre és talajjavítási munkálatokra szánták. Ez nemcsak a modernizálási törekvésekkel hozható kapcsolatba, hanem a földosztással is.

Összefoglalásként megjegyezhetjük, hogy az olasz mezőgazdaság teljesítménye jelentősen növekedett 1947 és 1950 között, de még mindig az optimális színvonal alatt maradt. Az ipari termelés 1948 végére megközelítette, de nem érte el a háború előtti színvonalat. A következő táblázat az ágazatonkénti termelési szintet mutatja:

4. TÁBLÁZAT: Ipari termelési szint ágazatonként (1938 = 100)

Iparág	1947 havi átlag	1948 7 hónap átlaga	1948 január	1948 szeptember
Bányászat	86	88	80	94
Fémipar	71	85	66	98
Faipar	67	55	50	55
Textilipar	83	77	76	88
Papíripar	68	69	58	76
Vegyipar	85	94	78	106
Elektromos energia	1036	148	135	163

A legnagyobb fejlődés az elektromosenergia-termelésben mutatkozik, ami annak köszönhető, hogy a vegyipar, a fémipar, vasipar rengeteg energiát igényel, és a háború után Európában általános kőszénhiány van, Olaszország pedig szegény kőszénben és kőolajban. 1947-hez viszonyítva a legnagyobb növekedés a fémiparban és a vegyiparban tapasztalható, de még mindig nem sikerült elérni a háború előtti szintet. A gépipar és a faipar is alig több, mint a felét produkálja az 1938-as mennyiségnek. A gépiparban problémát jelent a háborús termékszerkezet átállítása a békére. A textiliparban háttérbe szorult a természetes szálak (len, kender) iránti kereslet, ezért a műszálas anyagok (műselyem) gyártására kellett átállni. Az építőipar kapacitása messze nem volt kihasználva, főként, ha figyelembe vesszük, hogy a lakóhelyiségek 10%-a megrongálódott vagy elpusztult. Az 1947-ben teljes kapacitással működő téglá- és cserépgyárak 1948-ra 50%-ra mérsékelték termelésüket a fűtő-, ill. üzemanyaghiány miatt. Összefoglalva, a legsúlyosabb problémát az jelentette, hogy elsősorban azok az ágazatok (vegyipar, elektromos energiaipar) fejlődtek, amelyek kevés munkaerőt foglalkoztattak, míg a munkaigényes szektorok (építőipar, gépipar, szerszámgépgyártás) újjáépítése lassabban haladt, ezért a munkanélküliséget nem csökkentették kellő mértékben.

Az alacsony termelési szint okai:

- a) szűk belső piac
 - a textilipari cikkek fogyasztása a háború előtti mennyiség 60–75%-ra esett vissza
 - a cipők iránti kereslet az 1938-as szint 75% (1947), ill. 65% (1948)
 - a tisztálkodási szerek (szappan) iránti kereslet 60%-ára csökkent
 - 1948-ban 50%-kal kevesebb autót adtak el, mint a háború előtt.
 - b) nyersanyaghiány – az 1300–1350 millió dollár (1948/1949) értékű import még mindig nagyon kevés az ipar teljes potenciális kapacitásához képest, annak ellenére, hogy az 1938-as értéket meghaladja
 - c) szűkülő exportpiacok
 - az olaszok túl drágán termelnek (1946-ban az olaszok 2 millió vég selymet importáltak, míg 1947-ben az olcsó japán selyem megjelenésével mindössze 500 ezret).
 - egyes országok (Anglia, Svájc, Németország) importkorlátozást vezettek be.
- Egyéb megoldandó problémák az ipar területén:
- a) Alacsony termelékenység, ráadásul a CGIL¹¹ és a Confindustria 1945 decemberében megállapodást kötött, amelyben rögzítették a minimális órabért és a mozgó bérskálát. Ez jelentősen növelte a költségeket, akkor is, ha a megállapodást nem mindig tartották be.
 - b) Túlságosan exportfüggő a szűk belső piac miatt.
 - c) A két világháború közötti gazdaságpolitika következményeként sok olyan ágazat maradt fenn, amely nem bírja a világpiaci versenyt. Az így kialakult gazdaságtalan iparszerkezetet a következő szektorok fejlesztésével lehetne javítani:
 - elektromosenergia-termelés (energiagondok megoldása) – importpótló ágazatok
 - textiliparban a szintetikus anyagok gyártása
 - a gépipari termékszerkezet átalakítása a kereslethez igazítva
 - vegyipar
 - olajfinomítás.

A Marshall-terv beindítása előtt meglévő problémák 1949-ben is komoly gondot okoztak. A termelékenység alacsony, a költségek magasak voltak és az ipar teljesítménye jóval a kapacitása alatt maradt. A nehézségek háttérében a tőkehiány, a kiterjedt beruházási programok elmaradása és a túl szigorú hitelrendszer állt. Ezzel együtt az ipari termelés az 1938-as mennyiség 104%-át érte el, igaz, ha a gépipart kivesszük a számításból, ez az érték a háború előtti szint alá süllyed. A következőkben azt vizsgálom, hogy 1950. június 30-ig milyen erőfeszítéseket tettek az ERP keretében az ipar fejlesztéséért.

¹¹ CGIL = Confederazione Generale Italiano del Lavoro (Olasz Általános Munkásszövetség)
Confindustria = az olasz gyárosok szövetsége

5. TÁBLÁZAT: Az ERP keretében Olaszországba érkezett áruajták százalékos megoszlása

Áruk és szolgáltatások	1948. 06.30.	1948. 09.30.	1948. 12.31.	1949. 03.31.	1949. 06.30.	1949. 09.30.	1949. 12.31.	1950. 03.31.	1950. 06.30.
Kenyérgabona	8,6	19,3	28,7	26,6	25,7	21,4	19,8	18,5	18,0
Egyéb élelmiszer és műtrágya	0,9	2,4	2,8	3,8	3,8	3,2	2,8	2,6	2,4
Gyapot	19,1	17,7	9,3	11,4	13,5	17,9	19,1	20,3	19,3
Kőszén	21,3	14,8	9,3	10,2	11,0	9,4	8,3	7,5	6,8
Kőolajtermékek	16,0	11,4	8,2	7,4	6,9	7,8	8,0	7,4	7,7
Ipari és egyéb termékek	9,2	9,6	11,7	11,9	9,7	9,8	9,5	9,0	9,6
Gépek és felszerelések	–	4,6	16,8	15,5	14,9	17,0	19,3	22,6	25,0
Technikai szolgáltatások	24,9	20,2	13,2	13,2	14,4	13,3	12,9	11,7	10,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1948 decembere és 1950 júniusa között a gabonaszállítmányok aránya csökkent, míg a gyapot és a gépek, felszerelések aránya nőtt. 1948 szeptembere és 1950 júniusa között a gépek és felszerelések aránya megötszöröződött (4,6–25,0), ebből arra következtethetünk, hogy az ERP¹² irányítói valóban arra törekedtek, hogy beindítsák és erősítsék az olasz ipart. Ahhoz viszonyítva, hogy az ország milyen szegény kőszénben és kőolajban, a teljes szállítmány kis százalékát teszi ki ez a két fűtőanyag. A kőszénnél ez azzal magyarázható, hogy csökkent az energiaellátásban betöltött szerepe, mert az összes import mintegy 90%-át az USA-ból (az ERP keretein belül) szállították. A kőolaj fontosabbá vált, de a szükséges mennyiség 70%-át Szaúd-Arábiából importálták. Ezentúl a vízi energia egyre nagyobb hányadát adta az energiaszükségletnek.

6. TÁBLÁZAT: Teljes energiaszükséglet energiatípusonként (százalékos arány)

	1938	1947	1950 előzetes becslés	1951 előzetes becslés
Szilárd fűtőanyagok	51,2	38,6	37,6	38,2
Vízi energia	33,8	45,7	45,5	44,5
Kőolaj	15,0	15,7	16,9	17,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

¹² European Recovery Program = Európai Újjáépítési Terv, népszerű nevén Marshall-terv

7. TÁBLÁZAT: Az ERP keretében érkezett áruk 1948–49 és 1949–50 években (százalékos arány)

	1948	1948–49	1949–50	Összesen
Gabona	1,6	86,6	11,8	100,0
Kőszén	4,4	75,5	20,1	100,0
Kőolajtermékek	7,0	57,3	35,7	100,0
Gyapot	–	36,8	63,2	100,0
Gépek	–	9,4	90,6	100,0
Egyéb áruk	–	50,9	49,1	100,0

A vízi energia javára történő eltolódás miatt a kőszénbehozatal kevesebb, mint egyharmadára, a kőolajtermékek importja pedig közel felére esett vissza. A textilipar fejlődésére utal a megduplázódott gyapotszállítmány és általában az ipar növekedésére a megtízszereződött gépipport. A Marshall-terv két éve alatt összesen 38,7 millió dollárt költöttek ipari felszerelésekre, ebből 35 milliót a második évben használtak fel a következő elosztásban:

millió \$

– elektromos felszerelések	2,8
– építőipari és bányafelszerelések	3,6
– útépitéshez használt gépek	0,2
– szerszámgépek és fémmegmunkáláshoz szükséges felszerelések	10,2
– mezőgazdasági gépek	0,9
– irodai gépek és egyéb ipari gépek	20,0
– gépjárművek, repülőgépek és alkatrészeik	0,5
– tudományos felszerelések	0,7

Ezek az adatok arra vonatkoznak, hogy milyen értékben hoztak be gépeket az ERP áruszállítási programján belül. Ezentúl a líraalpból 97,2 milliárd lírát (155,5 millió dollárt) költöttek különböző ipari szektorok támogatására.

8. TÁBLÁZAT: Az 1950. június 30-án engedélyezett kifizetések a líraalpból (csak az iparra vonatkozólag)

Szektorok	Millió líra
Fanfani-házépítés	15.000
Vas- és fémipar	14.200
Ipari és tudományos felszerelések	38.000
Egyéb építőipari programok	10.000
Kis- és középvállalatok támogatása (ipari)	10.000
Dél-Olaszország iparának támogatása	10.000
Összesen:	97.200

Az INA-casa terv Fanfani munkaügyi miniszter nevéhez fűződik, és az újjáépítés mellett az építőipar fellendítését, ill. a munkanélküliség mérséklését szolgálta. A terv lényege, hogy a lakásépítéseket a költségek 35%-ában állami alapból finanszírozták. A program hét évre szólt és 1949. február 28-án született meg a beindításáról szóló törvény.

9. TÁBLÁZAT: *Ipari termelés, 1950. május (1938 = 100)*

Ipari ágazatok	
Teljes ipar	124
Bányászat összesen	133
Fosszilis tüzelők	131
Fém tartalmú ásványkincsek	87
Földgáz	2.394
Egyéb ásványok	74
Márvány	97
Gyáripar összesen	114
Textilipar	109
Faipar	64
Papíripar	98
Gumigyártás	136
Vegyipar	122
Földgáz- és kőszénfeldolgozás	189
Nem fémtartalmú ásványkincsek feldolgozása	143
Fémipar	113
Gáz- és elektromos energia összesen	173
Elektromos energia	174
Gázenergia	161

Az adatokból világosan látszik, hogy 1949-hez viszonyítva 1950-re jelentősen nőtt a termelés a legtöbb ágazatban. Az 1938-hoz viszonyított 104%-ról 124%-ra emelkedett az ipar teljes egészét tekintve, míg az olajfinomítás, az elektromosenergia-termelés, a gumigyártás, a bányászat és a nem fémtartalmú ércek feldolgozása ehhez képest is gyakrabban nőtt. A faipar és egyes bányászati szektorok azonban még mindig jóval alatta maradtak a háború előtti szintnek. Külön meg kell említenünk a gázkitermelést, amely kiugróan magas értéket képvisel. A hallatlan fejlődés háttérében az áll, hogy az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején a Pó völgyében hatalmas földgázkészleteket fedeztek fel. Ez sokat javított Olaszország importfüggőségén az energiahordozók terén. 1953-ban az ENI (az olasz államosított energetikai vállalatok csoportjának rövidítése) kizárólagos bányászati jogot kapott a Pó völgyében.

10. TÁBLÁZAT: 1950. április 30-ig az ECA¹³ által elfogadott ipari projektek (millió dollárban)

Ország	Elfogadott projektek száma	Teljes költség Érték %		ECA költsége Érték	
Franciaország	29	576.283	32,5	122.173	27,5
Egyesült Királyság	6	415.783	23,4	50.435	11,3
Olaszország	25	325.943	18,4	130.266	29,3
Törökország	9	146.842	8,3	36.071	8,1
Görögország	11	89.560	5,1	24.100	5,4
Hollandia	2	67.900	3,8	26.872	6,0
Ausztria	7	52.778	3,0	26.028	5,9
Belgium	4	50.523	2,9	15.190	3,4
Norvégia	1	29.000	1,6	5.014	1,1
Portugália	1	9.580	0,5	4.070	0,9
Dánia	1	9.529	0,5	5.070	1,1
Összesen	96	1.773.766	100,0	445.289	100,0

A Marshall-tervben résztvevő országok közül Olaszország a második helyen áll az elfogadott projektek számában, és harmadik helyen a beruházások értékét tekintve. Ez mindenképpen előkelő helynek számít, hiszen csak Nagy-Britannia és Franciaország előzi meg, ahol sokkal mélyebb gyökerei vannak az iparnak. A beruházások száma és értéke ígéretes tendenciának mutatkozik az iparfejlesztés szempontjából, bár a túlnépesedett Olaszországnál ennél többre lenne szükség a foglalkoztatási gondok megoldásához.

Az iparon és mezőgazdaságon kívül még három fontos terület volt, amely rendezésre várt: az államháztartás, a munkanélküliség, ill. az északi és déli régiók közti fejlettségbeli különbségek felszámolása.

Lássuk, hogyan alakult a kereskedelmi mérleg a program beindítását követő két évben! 1949 első félévében az export importhoz viszonyított aránya 68,9%, míg 1950 első félévében 74,7%. A két félévet összehasonlítva az export-import arány mintegy 5,8%-kal javult, de a behozatal még mindig 25,3%-kal több, mint a kivitel. A hiányt azonban teljesen lefedte a Marshall-segély, tehát a mérleget sikerült egyensúlyba hozni és az állam pénzügyi helyzetét stabilizálni. Összességében nőtt a bevétel, erre utal az is, hogy 1949 májusa és 1950 májusa között a bankbetéteknek a hitelfelvételekhez viszonyított aránya 25%-kal nőtt. Ezentúl a reálbérek 1949 júniusához viszonyítva 1950 júniusára 6 és 13% között emelkedtek. Összegezve tehát, az olasz gazdaság még mindig gyenge és erősen importfüggő, de javuló tendenciát mutat, és az Európai Újjáépítési Terv segítségével sikerült az államháztartást és a belföldi piacot növelni, ami elengedhetetlen feltétele volt a további fejlődésnek.

1949-re a munkanélüliek száma némileg csökkent az előző évhez viszonyítva (1948-ban 1,74 millió fő), de még mindig megközelíti az 1,7 millió főt, ami nagyjából a háború előtti adat kétszerese, és majdnem eléri a keresőképes lakosság 10%-át. 1949 májusához

¹³ Economic Cooperation Administration = Gazdasági Együttműködési Igazgatóság

képest 1950 májusára további 8%-kal csökkent a munkanélküliség. Ez az eredmény a következő intézkedéseknek köszönhető:

11. TÁBLÁZAT: 1950. június 30-ig az ECA által engedélyezett kifizetések a líraalapról

Szektor	Millió líra	Millió dollár
Közmunkák (1948–49)	18.890	30,2
Közmunkák (1949–50)	46.163	73,9
Fanfani-házépítések	15 .000	24,0
Fanfani-átképzések	10.000	16,0

Az 1949–50-es pénzügyi évben a líraalapról közmunkákra fordított összeg majdnem két és félszer akkora, mint az előző évi. Ez és a már említett INA-casa terv a keynesiánus gazdaságpolitika térhódítását jelzi. A strukturális munkanélküliségen átképzésekkel lehet enyhíteni, ezért sajnálatos, hogy viszonylag kis összeget fordítottak erre a célra.

A Fanfani-terv átképzési részének keretében 1950 május 31-ig 6006 kurzust indítottak összesen 242.295 tanulói létszámmal. A program 13 milliárd lírába került, és ebből 10 milliárdot állt a líraalap. A munkanélküliek számára viszonyítva nagy szükség lett volna további tanfolyamok indítására, természetesen annak szem előtt tartása mellett, hogy az adott szektor fel tudja-e szívni az átképzett munkaerőt.

Az országból 1947-ben 54 ezren, 1949-ben pedig 150 ezren emigráltak. Az 1950. március 10-én létrehozott Cassa del Mezzogiorno (Dél-Olaszország Fejlesztéséért Létrehozott Pénzalap) kettős célt szolgált. Egyrészt segítette a munkanélküliség enyhítésén, másrészt a Dél- és Észak-Olaszország között meglévő fejlettségbeli különbségek mérséklésén. Először csak a mezőgazdaság és a kapcsolódó iparágak területére terjedt ki a hatása, így például ebből (is) fedezték a mocsárlecsapolásokat, istállók, utak építését, élelmiszeripar kiépítését a helyi termékek feldolgozására. 1952-ben a Cassa del Mezzogiorno tevékenységi körét kiszélesítették az iparra, és attól kezdve magánkezdeményezések hitelezését is vállalta. Sajnos az Észak- és Dél-Olaszország közti fejlettségbeli különbségeket nem sikerült látványos módon csökkenteni. A Cassa del Mezzogiorno keretében sokat tettek a cél elérése érdekében, de ez a probléma még a mai napig is rányomja bélyegét az olasz gazdaságra és politikára.

A gazdasági szerkezet elmaradottságából adódóan a mezőgazdasági népesség még a második világháború után is túl magas volt. 1948-ban a keresőképes lakosság 47,5%-a élt a mezőgazdaságból, 19,7%-a a gyáriparból, 10%-a a kereskedelemből és 6%-a a kormánynak dolgozott, míg a maradék 16,8% megosztott a szállítás, a fegyveres erők és egyéb szolgáltatói szektorok között. A tárgyalt korszak rövideége miatt a fejlődési tendenciák ellenére nem észlelhető jelentős változás a foglalkoztatottság szektoronkénti megoszlásában.

Az olasz gazdaság története folyamán a textilipart, a gépipart, a vegyipart, az élelmiszeripart és az elektromosenergia-termelést fejlesztették elsősorban. Alapvetően nem tértek el ettől az irányvontól a Marshall-terv kivitelezése során sem, azonban néhol változtattak rajta. A textilipar gerincét a pamut- és a selyemgyártás képezte tradicionálisan, ill. ezeknek a feldolgozása. 1947-ben viszont betört a világgiacra az olcsó japán selyem, és a pamutfogyasztás is visszaszorult a műszál anyagok javára. Az olasz textilipar sikeresen állt át a

műselyem és az egyéb műszálak gyártására. Ezt a tendenciát erősítette, hogy a Pó völgyében talált hatalmas földgáz- és kőolajkészletek olcsó nyersanyagként szolgáltak, szükségtelemné téve az importot. A gépiparban a termékszerkezet átalakítását kellett megoldani, hogy rugalmasan tudjon alkalmazkodni a világszerte kereslethez. Többek között az Olivetti és a Fiat cég előretörése a bizonyíték arra, hogy sikerült az átalakítás. Az élelmiszeripar fejlesztésének is eredménye, hogy Olaszország exportszerkezetében a nyersanyagexport helyett a késztermékek kivitele került előtérbe, természetesen ez a tendencia a többi szektorra is vonatkozik és az olasz gazdaság versenyképességének jelentős javulását jelzi. A gazdaságtörténeti tendenciák vonalába jól illeszkedik, hogy nagy hangsúlyt fektettek a vegyipar támogatására és az elektromosenergia-termelés növelésére. Az első két év vizsgálatából úgy tűnik, hogy semmi nem indokolja azt a feltevést, hogy az előző fejezetben kimutatott tendenciák, és gazdaságpolitikai irányvonalak a későbbiekben megváltoztak volna. Így kijelenthetem, hogy az iparfejlesztés terén a Marshall-terv megvalósításakor rugalmasan bár, de alkalmazkodtak az olasz hagyományokhoz.

A mezőgazdaság alacsony produktivitása mindig is nagy terhet jelentett az olasz állam számára, mivel nem tudta ellátni saját népességét alapvető élelmiszerekből, és behozatalra szorult. Az ERP keretében jelentős erőfeszítéseket tettek azért, hogy a mezőgazdaságot modernizálják. A földosztás azonban a szigorúan vett gazdasági érdekek ellen hatott, hiszen a fejlett mezőgazdasági technikák a földkoncentrációnak kedveznek. Ezért az 1960-as évekre a mezőgazdaság fejlődése lelassult, és elmaradt az ipari növekedéstől. Mindezzel együtt a földosztás szükséges volt, mert segítette a munkanélküliség mérséklésében, a társadalmi feszültségek megoldásában.

1956-ra kibontakozik a gazdasági fellendülés, amit az olasz gazdasági csodának neveznek. Olaszország ipari termelésének növekedését 1956-57 között csak Franciaország és Japán előzi meg, míg az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének országai, tehát amelyek részesültek a Marshall-segélyből, átlagosan egy-két százalékkal nagyobb növekedést produkáltak.

12. TÁBLÁZAT: Az ipari termelés növekedése
(az első félévhez viszonyított százalékos változás)

Ország	1956		1957	
	I. félév	III. félév	I. félév	III. félév
Összesen, OEEC országok				
átlaga	2	3	2	2
Belgium	3	2	-	4
Dánia	-2	7	3	-3
Franciaország	6	5	3	5
NSZK	3	3	4	1
Olaszország	3	5	5	2
Hollandia	3	1	3	-4
Norvégia	1	4	1	1
Svédország	2	3	2	1
Egyesült Királyság	-1	-	2	-
Japán	...	13	10	1

Összességében a fellendülés általánosnak mondható, Olaszország teljesítménye a többi országhoz képest valóban kiemelkedő, „csoda” inkább az, hogy az olaszoknak sikerült egy alig közepesen fejlett gazdaságból a világ egyik legfejlettebb ipari országát felépíteniük. Az 1960-as évekre emelkedett az életszínvonal is, ami a klasszikus fordista, fogyasztói társadalom kialakulásához vezetett. Ez némileg enyhített az olasz gazdaság exportfüggőségén. Sajnos azonban nem sikerült megnyugtatóan rendezni a munkanélküliség akut problémáját. Még a fellendülés éveiben (1956-1958) is igen magas a munkanélküliek aránya: 1956-ban 9,9%, 1957-ben 9%, 1958-ban 9%. Európában csak Dánia előzi meg, míg a többi országban 0,8 és 4,2% között mozog ez az érték. Jelentős eredménynek mondható viszont, hogy a külkereskedelmi mérleg egyensúlyba került: 1956-ban -0,8, 1957-ben 0,4, 1958-ban 1,4 az export és az import különbözete. Ez egyrészt az olasz szektorok javuló versenyképességének köszönhető, másrészt annak, hogy a vízierőművek és a feltárt földgázkészletek csökkentették az olasz gazdaság importfüggőségét.

A Marshall-terv tehát nem egyedüli oka az ún. olasz gazdasági csodának, de jó alapot adott hozzá azzal, hogy biztosította az újjáépítéshez szükséges tőkét és felszereléseket, összehangolta és tökéletesítette az európai munkamegosztást, továbbá az európai integráció alapjainak lerakásával kiterjedt piacot biztosított az export számára, és nem utolsósorban a segélyekkel egyensúlyba hozta az olasz kereskedelmi mérleget.

Táblázatok

- 1 Il „Country study” sull’Italia, in: Documenti sul Piano Marshall nel primo anno di attuazione
Milánó, 1949, p. 187.
- 2 Italy. Country data book
Párizs, 1950, V - 7. táblázat
- 3 Relazione sul secondo anno dell’ERP in Italia
Róma, 1950, p. 87.
- 4 Il „Country study” sull’Italia, in: Documenti sul Piano
Marshall nel primo anno di attuazione
in: id. mű, p. 181.
- 5 Relazione sul secondo anno dell’ERP in Italia
Róma, 1950, p. 44.
- 6 Italy. Country data book VI - 2a táblázat
- 7 Relazione sul secondo anno dell’ERP in Italia
Róma, 1950, p. 59. 8 Id. mű, p. 86.
- 9 Id. mű, p. 99. 10 Id. mű, p. 72.
- 11 Italy. Country data book I. táblázat Párizs, 1950.
- 12 Relazione sul secondo anno dell’ERP in Italia
Róma, 1950, p. 86.

Bibliográfia

Források

1. Documenti sul Piano Marshall nel primo anno di attuazione 03.04.1948-31.03.1949.
Istituto editoriale Italiano, Milano
2. Economic Cooperation agreement between the United States and Italy
Department of State, Washington 1948.
3. Italy. Country Data Book. Szerk.: ECA 1950.03. 4. Major Economic Changes in 1948.
United Nations Department of Economic and Social Affairs New York, 1949.
5. Relazione sul secondo anno dell’ERP in Italia (01.07.1949.-30.06.1950.) CIR-ERP
Roma, Agosto 1950.
6. World Economic Report 1950-1951.
United Nations Department of Economic and Social Affairs New York, 1952
7. World Economic Survey 1958.
United Nations Department of Economic and Social Affairs New York, 1959.
- Visszaemlékezések* 1. Charles P. Kindleberger: Marshall Plan days Boston, 1987.

Feldolgozások

1. Berenc T. Iván-Ránki György: Európa gazdasága a XIX. században.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
2. Cameron, Rondo: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig
Maecenas Kiadó, Budapest, 1994.
3. Gastronovo, Valerio: La storia economica in AA.VV. Storia d'Italia 4/1: Dall'Unitá a oggi
Einaudi, KTorino 1975.
4. Foa, Bruno: Monetary reconstruction in Italy
King's Crown Press, New York 1949.
5. Hearder, Harry: Olaszország rövid története Maecenas Kiadó, Budapest, 1992.
6. Láng Imre: A gazdaság- és társadalompolitika
alapkérdései az Egyesült Államokban, 1945-46 Világtörténet, 1988 tavasza/l. szám
7. Láng Imre: Adalékok a nyugati integráció geneziséhez Világtörténet 1988 tavasza/l.
szám
8. Láng Imre: Az Egyesült Államok története 1945 után A Truman-korszak
Budapest, Universitas, 1995
9. Láng Imre: Nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezetek
kialakulása és tevékenysége a II. világháborút követő években
Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970
10. Liszovszkij: Olaszország az amerikai monopóliumok
rabláncán
Szikra Nyomda, Budapest, 1950.
11. Longo, Gino-Longo, Luigi: Az olasz gazdasági csoda Kossuth Könyvkiadó, Budapest,
1964.
12. Mammarella, Giuseppe: L'Italia contemporanea Società editrice il Mulino, 1990.
13. Az olasz kapitalizmus tendenciái. Szerk.: Ádám György Közgazdasági és Jogi Könyv-
kiadó, Budapest, 1964.
14. Pollard, Robert A.: Economic security and the origins of the Cold War 1945-1950.
Columbia University Press, New York, 1985.
15. Ritzky Katalin: A fasiszta Olaszország önellátási
törekvései ipari és mezőgazdasági téren Held János Könyvnyomdája, Budapest, 1943.
16. Salvati, Michele: Economica e politica in Italfia dal
dopoguerra a oggi
Garzanti Editore s.p.a., Italfia, 1984.
17. Thomas, Ivor M.P.: The problem of Italy
An economic survey
George Routledge and Sons LTD, London, 1946.
18. Varga István: A fasiszmus gazdaság-
politikája
Légrády Testvérek, Budapest, 1934.
19. Zausmer, Otto: Marshall Plan - Goals and gains
Boston, 1949.